

Sociologie vznikla v souvislosti se zmenami při přechodu od společnosti tradiční ke společnosti moderní a od svého počátku slouží mimo jiné jako nástroj registrace těchto epochálních změn.

Předpokládá se přitom, že nový sociální rádek bude tím pevnější, čím více budou dynamické změny společnost vzdalovat od jejich tradičních, pospolitostních předchůdců. Proto sleduje sociologie pečlivě především tyto změny, o nichž se soudí, že odlišují moderní společnost od tradiční co nejradikálněji.

Tradiční společnosti byly z naprosté většiny agrární, jejich populace měla nižší stupeň gramotnosti a byla soustředěna až na výjimky do malých lokálních komunit integrovaných četnými příbuzenskými a sousedskými vztahy. Ke zvláště sledovaným znakům modernizace proto patří: míra odchodu obyvatelstva do měst, eroze sirsích příbuzenských vazeb a vývoj nukleární rodiny, tempo vzestupu vzdělanosti populace.

Primocara představuje modernizace, zejména v pojetí konsenzuálních sociologií, vychází z předpokladu existence úzke jednoty mezi potřebami společnosti a zájmy jejích členů. To, co prospívá společnosti, prospívá i všem jejím členům. Naopak to, co poskozuje jednu stranu, poskozuje i druhou. Masový odchod populace do měst tak měl civilizovat až dosud polobarbarské venkovské obyvatelstvo, z hlediska celku měl přispět ke kulturní unifikaci, a tedy snázi urditelnosti společnosti z jediného centra. Eroze sirsích příbuzenských vazeb měla osvobodit jednotlivce od nejkonzervativnějších forem sociální kontroly, z hlediska celku pak měla přispět k zániku instituce, která v minulosti brzdila proces centralizace moci podobně jako cechy, gildy, regionální a stavovské orgány. Konečně rozvoj vzdělanosti měl zvýšit šance všech na sociální vzestup pomocí podaného výkonu, z hlediska celku byl jedním z hlavních předpokladů rozvoje a aplikace vědy a techniky v oblasti produkce zboží, služeb i v oblasti řízení.

Soustředování obyvatelstva ve městech, relativní absence sirsích příbuzenských sítí a růst úrovně vzdělanosti napomáhaly společné integraci masové populace do velkých komplexních organizací zajišťujících reprodukci ekonomickou, politickou, kulturní atd. V celku primární vývoj zmíněných procesů kulminoval v padesátých a šedesátých letech v instituci rozvinutého sociálního státu, zatímco v oblasti teorie zivilizace postindustriální společnosti. V ní měly všechny dosazené trendy modernizace pokračovat až k magickému roku 2000. Z hlediska jednotlivců měla tato víze znamenat ustavení společnosti blahobytu, z hlediska celku se mělo jednat o společnost řízenou či programovanou.

Zmíněná víze primocare modernizace začala již od konce šedesátých, především však od poloviny sedmdesátých let, vykazovat řadu problematických míst:

1. Dochází k určitému zvrátu v průběhu zmíněných modernizačních sociálních změn či alespoň v jejich hodnocení.
2. Rutinní fungování modernizované společnosti vyžaduje řadu rizik, s nimiž primocara teorie modernizace nepočítala.
3. Z řady důvodů se ukazuje problematickost použití západní šablony modernizace na tzv. rozvojové země třetího světa.

ad 1 Zvrat v průběhu modernizačních změn a v jejich hodnocení

Pro moderní industriální společnost bylo právě město symbolem pokroku a pro masu venkovské populace byl přesun do města v průběhu devatenáctého a v první polovině 20. století výrazem sociálního vzestupu. Ve druhé polovině našeho století se však exodus do měst ve vyspělých zemích zastavuje či alespoň zpomaluje, naopak venkov a malá městečka představují stále atraktivnější místo sídlení pro ty, kdo si to mohou dovořit. Za znak úspěšnosti "městana" je považována možnost své místo na co nejdéle období opouštět a ve velkoměstech zůstávají trvale jen ti, kdo jsou z hlediska industriální civilizace nejméně úspěšní.

Ve stejné době registrují sociologové určitou renesanci významu sirsích příbuzenských vazeb. Ty se udržují či dokonce silí z několika důvodů. Rostoucí krehkost nukleární rodiny vede především rozvedené matky s dětmi ke hledání opory u svých vlastních rodičů. Fungující příbuzenství navíc, jak ukazuje řada výzkumů, může hrát určitou zprostředkující roli mezi možnostmi individuální a požadavky společnosti (příbuzní například často zprostředkují informace o pracovních příležitostech, o výhodných nakupech, o možnostech rekreace apod.). Existence více či méně rozvětvených příbuzenských sítí je v protikladu se zjednodušující představou masové společnosti jako atomizované masy izolovaných individuál pulzujících v rytmu průmyslového města.

Masová demokratizace vzdělání, k níž ve vyspělých zemích dochází přibližně od poloviny našeho století, podporovala ideologii postindustriální společnosti snad nejvýrazněji. Zprístupnění co nejvyššího stupně vzdělání co největšímu podílu obyvatelstva podporilo na jedné straně vzestupnou mobilitu založenou na podaném výkonu a zvýšilo podíl těch, kdo jsou připraveni pracovat v technicky náročnějších profesích, zároveň však již od přelomu šedesátých a sedmdesátých let vedlo též k mnoha rozčarováním. Mezi vedlejšími, nezamýšlenými důsledky masové demokratizace vzdělání figuruje znehodnocování diplomu všech stupňů, vznik rizika hrozby nezaměstnanosti pro vysokoskoláky, radikalizace studentstva.

ad 2 Moderní společnost jako společnost riziková

Přizlívost hesla modernizace pro klasickou sociologii spočívala mimo jiné v tom, že v procesu modernizace byl spatřován nástroj, jenž vysoce spolehlivě odstraňuje nebezpečí, jež hrozila tradiční společnosti (např. periodické hladomory či epidemie). Účinnost nástroje modernizace při eliminaci těchto a dalších zléh byla považována za tak vysokou a natolik zaručenou, že jen malá pozornost byla věnována novému rizikům, jež plodí samotná moderní společnost pouhým svým fungováním.

Mezi sociology, kteří na rizika modernizace upozorňují, získal v průběhu osmdesátých let prominentní postavení německý sociolog *Ulrich Beck*. V jeho koncepci je důraz kladen na to, že moderní společnost produkuje ta nejzávažnější rizika nikoli snad vinou nějaké uchylnky, ale v důsledku svého zcela bezohledného, normálního fungování. Vedena vidinou neustálého zvyšování svého vlastního výkonu, zatezuje společnost nadměrně své prostředí. Tato zatez se kumuluje a její

možné důsledky se stále více vymykají předvídatelné kontrole. Účinné kontroly se vymykají též nejmodernější technologické postupy, ať již v oblasti výroby chemikálií, atomové energie či genového inženýrství. Při konfrontaci s nimi a s možnými katastrofálními následky ztrácejí v minulosti vypracovaná pojištění a ochranná opatření svůj smysl.

Nová technologická rizika zpravidla nerespektují sociální bariéry, kolektivisticky ohrožují i ty, kdo se pohybují v symbolickém světě ideologie individualismu. Pouze před některými z nich se mohou zamoznější vrstvy vykoupat. Globalizace nejzávažnějších rizik (globální oteplování, ozonová díra aj.) však výrazně ztěžuje i tuto strategii.

Rizika a strach s nimi spojeny problematizují samotné základy legitimacy moderní společnosti. Ta byla získána díky tomu, že moderní společnost se prezentuje jako systém schopný s vysokou účinností produkovat a sociálně přijatelně rozdělovat nedostatkové statky. Velká část komplexních organizací vznikla právě s tímto cílem a podílela se významně na redukci bíd, nemocí, nevědomostí aj. Tyto organizace však nejsou schopny adekvátně zasahovat v situaci, kdy hlavním problémem již není produkce a distribuce společenského dobra, nýbrž stále více právě produkce a distribuce nejruznějších rizik a ohrožení. Lidé, kteří se (alespoň ve vyspělých zemích) stále méně cítí ohroženi bídou a hladem, jsou stále více zasahováni jinými obavami a strachem. Estliže 19. století bylo ve znamení společnosti nerovnosti, dnes nastupuje *společnost nejistoty*. Nejistotu a obavy přitom budí tytéž technologie, které se podílely na zatlačování bíd a umožnily demokratizaci konzumu. Dnesní nebezpečí tedy nemohou být odvrácena podle stejného receptu, který resil nejpalcivější problémy minulého století. Minulé recepty se staly v tomto smyslu kontraproduktivní.

Tato nemohoucnost organizované modernity tváří v tvář vlastním důsledkům svého působení vyrůstá přímo z procesu diferenciací moderního systému do jeho dříve tak funkčních podsystemů. S rozvojem moderní společnosti se postupně diferenciuje mnohé z toho, co se ve společnostech tradičních překrývalo a splyvalo. Vydeluje se samostatný systém moderní ekonomiky, samostatný systém moderní politiky, samostatný systém moderní vědy. Postupně se zvyšuje autonomie těchto systémů a vyhranuje logika, na jejímž základe fungují. Díky autonomii těchto sektorů přestalo být možné zasahovat z politických pozic do oblasti vědy, omezily se intervence do oblasti hospodářských aktivit. V době, kdy nové technologie plodí obrovská rizika a průmysl je často se značným profitem reprodukuje, však přestává být zmíněné vymezení subsystému moderní společnosti funkční. Výsledkem například je, že politická moc, jež je zodpovědná za osudy národa, ví jen velmi málo o tom, co se děje za zdmi laboratorí a vědeckých ústavů, byť právě odtud mohou v budoucnu přijít pro všechny občany rizika nejosudovější.

Protože nová rizika vyrůstají přímo z povahy moderní společnosti a jsou vedlejšími důsledky dosahování jejich priorit, není moderní společnost ve své dnešní podobě schopná jim účinněji čelit. Omezuje se na to, že je úředně eviduje, přírodovědně vysvětluje či je dokonce komerčně využívá a přitom politicky bagatelizuje. Výsledkem je vznik systému institucionalizované nezodpovědnosti, kdy stáčí, aby příroda byla poškozována v rozsahu úředně povolených předpisů a norem, a vše je zdanlivě v pořádku.

ad3 Problematicnost rozšíření vzorcu modernizace

Po druhé světové válce a především v padesátých a šedesátých letech vzniká obrovské množství sociologické a politologické literatury zabývající se potřebou modernizace tzv. nevyspělých, rozvojových zemí. Vychází se tehdy z předpokladu, že modernizace těchto oblastí bude pouze kopírovat proces euroamerický, o jehož úspěšnosti se vesměs nepochybovalo.

Mnozí se poukazují na technologická, environmentální i sociální rizika spjata s rozvojem současné společnosti tento optimismus zpochybňují. Poukazuje se též na obrovskou energetickou a materiálovou náročnost, kterou si vyzadal proces modernizace a kterou již z důvodu omezenosti planetárních zdrojů nelze zopakovat. Ani nejrozvinutější země dodnes nedospěly do takového stádia úspěšnosti využití zdrojů, aby mohly sloužit jako model pro rozšíření moderních vzorců jednání a spotřeby mezi zbylé čtyři pětiny světové populace.

Problém, jenž je znám jako problém vztahu Severu a Jihu, zpětne zpochybňuje udržitelnost nejen severních norem spotřeby, ale také nosnost přijímaných vzorců legitimacy sociálních nerovností. Jde o to, že sociální rozdíly mezi občany vyspělých zemí, pro jejichž zdůvodnění byly vyvinuty efektivní způsoby legitimacy, jsou stále zanedbatelnější v porovnání s nerovnostmi mezi bohatými a chudými kontinenty a jednotlivými zeměmi. Bezna schemata ospravedlnování sociálních nerovností představují být důvěryhodná v situaci, kdy hodnota průměrné výživy psa či kocky v USA výsoce překračuje příjem na osobu v Indii. Přitom nůžky mezi úrovní spotřeby Severu a Jihu se neustále rozevírají a tok financí i potravin ze zemí chudých do zemí bohatých stále sílí.

otázky k textu:

Jake trhliny získala představa primocare modernizace?

O jakých rizicích hovoří Ulrich Beck? Co lze proti jeho teorii namítnout?

Co znamená "diferenciací moderního systému do funkčních podsystemů"?

Popište problém vztahu Severu a Jihu.